

voorstellingen minder in het
 ser groote ver-
 is bewust ge-
 I houden met
 vaak hooren
 ft aan onreine
 id, dat hij be-
 maalde omstan-
 r huist in het
 lat onbewuste-
 ling kan hier
 e verbanding
 ng, verschrik-
 erijgen onder
 is Woord.
 soortige wer-
 vindt B. het
 nen mag, dat
 naking komt,
 wellen).
 nische inwer-
 oos voor ons
 otte ook van
 ye wel zelden
 iets, 't zij niet
 it den bodem
 of zuiver en
 was van den
 edig, en zelfs
 in het laatste
 zijn dan die
 ook van onge-
 m, steken in
 e onvankelijk
 s van buiten-
 fs in gevallen
 er Satanische
 r zeide, Satan
 an den „Über-
 steeds gelij-
 persoon van
 fs in de pe-
 ing tegenover
 meer gematig-
 eef hij in zijn
 Wäre et (der
 geblijven und
 en! Vielleicht
 de lieben ge-
 mir, meine
 r hätte seine
 meinem Alter
 i Widerruften.
 „Grütmacher
 in man auch
 ir sehen, wie
 er bannenden
 heit Jesu zu
 doch objektiv
 ür jeden his-
 Menschen das
 as enthält“¹⁾.
 ier: „So sind
 idder Inkarna-
 icht sie nur
 us der Pro-
 und Freima-
 ncludeert hij
 Nietzsche alle
 Ideal wider-
 in das Glück
 s mildeidvoll
 gegengheende
 n, was Nietz-
 vom Willen
 der Wieder-
 ch Nietzsches
 ihr die psy-
 schen Chris-
 Aufstellung
 r, over wien
 heeft, zooals
 ring gaat er
 ehelike aan-
 wie kennis
 Werte“; ook
 oordeelen loo-
 nitsprank, te
 nogelijk blijkt
 tger, die hem
 tums 'an der

zon de macht niet hebben rechtstreeks in te wer-
 ken op ons zieleleven, zoo onze val in Adam
 en de ons inklevende verdorvenheid de poorten
 onzer ziel niet voor hem hadden opengezet.
 Adam en Eva in den staat der rechtheid kon
 hij niet anders bereiken dan middellijk: Eva in
 het spreken der slang, en Adam door Eva's ver-
 lokkingen.
 En ook onzen Heere Jezus Christus kon hij
 niet zijn verzoeken niet aanschouwen dan van
 buiten af en over de brug der zinnelijk-waarneem-
 bare dingen.
 Dat hij het wel kan bij ons, is onze eigene schuld
 en schande.
 Daarom ook zijn de ervaringen, die ons thans
 bezighouden, voor wie God vreezen, zoo smarte-
 lijk.
 In het voorafgaande ligt voor een deel reeds
 het antwoord op B.'s tweede vraag: met welke
 bedoeling de Heere zoo bange ervaringen over
 Zijn kind kan laten komen.
 „Kan laten komen“ — Ja, zóó zijn we geneigd
 te vragen.
 Doch vragen we zoo niet.
 't Zou den indruk maken, als verloochende zich
 hier Gods liefde, als was hier noodeloze kwel-
 ling, verdriet zonder noodzaak en zonder winst.
 En aan die gedachte zelfs willen we geen
 oogenblik plaats geven.
 Van Gods beschikkingen over zijn volk geldt
 het woord des Apostels, dat alle dingen daarin hun
 medewerken ten goede.
 En al kunnen we niet in elk bijzonder geval
 vinden, wat de bedoeling Gods is met het toe-
 laten van deze uitbarstingen onzer verdorvenheid
 en deze kwellingen des duivels — ze zal ook
 wel variëren naar de eendeloze verscheidenheid
 onder Gods kinderen — in 't algemeen zal hier
 wel gelden wat onze Heidelbergse antwoordt op
 de vraag naar het doel der Weisprediking: „Eer-
 stelijk, opdat wij ons leven lang, onzen zondigen
 aard hoe langer hoe meer leeren kennen, en dus
 te begeeriger zijn, de vergeving der zonden en
 de gerechtigheid in Christus te zoeken. Daarna,
 dat wij zonder onderlaten ons bemaarstigen en
 God bidden om de genade des Heiligen Geestes,
 opdat we langs zoo meer naar het evenbeeld Gods
 vernieuwd worden, totdat we tot deze voorgeselde
 volkomenheid na dit leven geraken“.
 In de derde plaats vroeg B., welke middelen van
 verweer een christen ten dienste staan tegen het
 Wende des Jahrhunderts, welk, voor menigeen
 voorzeker, welhaast ongeloflijk oordeel, Röttger
 aannemelijk tracht te maken o.m. met de opmer-
 king, dat Nietzsche met Christendom bedoeld zou
 hebben de kerk²⁾. Tenslotte ware dan meer te
 voelen voor dit oordeel van den bekenden Johs.
 Müller (zelf eens een hartstochtelijk aanhanger
 van Nietzsche): „Nietzsche ist der leidenschaftliche
 Gegner des Christentums, aber es ist keine Frage,
 dass, wenn er eine Ahnung gehabt hätte von dem
 was Jesus eigentlich wollte, er sein leidenschaft-
 licher Anhänger geworden wäre.“³⁾ Bij deze woer-
 den herinner ik er U aan, dat Nietzsche het
 Christendom m.n. kende in een zeer eenzijdigen,
 n.l. pietistischen vorm, dus in zekeren zin, in
 caricatuur. Zijn voorbeeld (al blijft hij natuurlijk
 zelf verantwoordelijk) moge nog eens illustreren,
 van hoe groot belang het is, hoe den menschen
 Jezus getoond wordt door degenen, die Zijn Zelf-
 openbaring als Evangelie aanvaarden.
 Dit weinige uit de wijsgeerige literatuur moge
 volstaan om aan te toonen, dat de groote denkers
 hun systeem niet volledig geacht hebben zonder
 een uiteenzetting i.z. hun verhouding tot het Chris-
 tendom en den persoon van Jezus in 't bijzonder,
 zelfs al is die literatuur vrijwel uitsluitend hyper-
 kritisch en negatief. Meene men echter niet, dat
 er onder de moderne wijsgeeren niet zouden ge-
 vonden worden, warme vereerders ook van Jezus.
 Daarvan zouden genoeg voorbeelden zijn aan te
 halen. John Stuart Mill heeft in zijn nage-
 laten geschriften een loflied op Jezus aangestemd.
 De groote natuurphilosoof Hermann Lotze⁴⁾
 is niet alleen handhaver van het geloof in God in
 theistischen zin, maar ook van de ethische per-
 soonlijkheid van den historischen Jezus. Ook de
 beroemde grondvester der experimenteele psycho-
 logie W. Wundt heeft zich veel beziggehouden
 met de door Jezus verkondigde levensbeschouwing.
 Hier zouden nog velen genoemd kunnen worden
 (o.m. Fr. Paulsen en m.n. R. Eucken⁵⁾), maar
 voor ons doel hebben wij wat anders noodig, dat
 echter maar spaarzaamlijk gevonden wordt. Er zijn
 wel wijsgeeren te vinden, die, voor zichzelf, wat
 hun persoonlijk aangaat, een min of meer diepe
 vereering voor Jezus hebben, maar die hem geen
 plaats (jaat staat dus de albeheerschende plaats)
 in hun wijsgeerig stelsel geven. En, daarom gaat
 het ons tenslotte, omdat wij niet anders kunnen,
 dan aannemen, dat Jezus Christus, het eeuwige
 Woord en de Wijsheid Gods, van centrale be-
 teekenis zijn moet, ook, ja m.n. voor den om een
 levens- en wereldbeschouwing worstelend-denken-
 den geest des menschen.
 Het is hier de plaats niet om nader van deze
 dingen te handelen. Ge vindt de hierboven genoem-

verschijnsel, dat ons bezig houdt. Op het moment
 zelf is het snelgebed, in den vorm van een enkele
 zielekreet tot God om uitkomst, zeker het aller-
 krachtigste wapen.
 Allereerst omdat onze God het verhoort, en ons
 te hulpe komt.
 Doch dan ook reeds, wijl zulk een kreet naar
 boven een tegenruk is aan den wissel van ons
 zieleleven, die het behoedt voor het geraken op
 onheilig spoor.
 Het waken er tegen lijkt me een slag in de
 lucht, wijl de gevreesde voorstellingen en gedachten
 ons immers van te voren onbekend zijn. En hoe
 zullen we ons schrap zetten tegen wat we niet
 kennen.
 Er tegen te willen waken zal allicht hetzelfde
 gevolg hebben als de vrees, dat ze komen zullen:
 de tegenstelling zal eendere uitwerking hebben als
 de associatie: ze zal suggestief werken, en daar-
 door juist oproepen wat we vreezen.
 Het beste wapen schijnt me: de wacht te be-
 trekken bij de poort van ons zieleleven, dat er
 niet indringt, om zich vast te zetten in ons
 onbewuste leven, wat onheilig is.
 Dat beteekent: negatief te waken tegen de ver-
 ontreiniging van onze gedachtenwereld van buiten
 af: door goddelooze lectuur, door onheilige ge-
 spreken, door aanhooren (als het te ontvluchten
 is) — aanhooren zonder protest en bestraffing voor-
 al — van vloeken en allerlei andere God-ontee-
 rende taal; en positief: het zoeken van een leven
 nabij onzen God: in gedurig gebed, dagelijksch
 verkeer met Gods Woord, en het richten van de
 aandacht onzer ziel op al wat goed is en recht
 waardig, op al wat lieflijk is en wel luidt, i.e.w. al
 wat onder Gods zegen, middel kan zijn tot heil-
 iging naar binnen en tot beveiliging naar buiten,
 moet biddend aangegrepen als wapen van ver-
 weer.
 En dan — den Oversten Leidsman en Volein-
 der des geloofs in 't oog!
 V.
 F.

LITERATUUR EN KUNST.

„Dienstbaren en Vrijen“ door D. Hogenbirk.

Wellicht herinnert men zich het enkele jaren
 geleden verschenen boek „Neveldijk“, dat schet-
 sen bracht „uit het leven van godsdienstige dorps-
 menschen“.
 Uit den titel en zijn nadere omschrijving, kon
 men al opmaken wat het boek wilde; maar meer
 den (m.n. Schopenhauer, Haeckel, v. Hartmann
 en Nietzsche) breeder besproken o.m. in de Dog-
 matiek van Prof. Bavinck (zie in het Register
 van namen in het vierde deel), waarheen ik be-
 langstellenden meen te mogen verwijzen.
 De betekenissen van den Christus, den Logos Gods
 voor wetenschap en wijsbegeerte is breeder ont-
 wikkeld m.n. in de werken van Dr A. Kuypers,
 Dr J. Woltjer en Dr H. Bavinck.
 Wat Prof. Bavinck betreft moge ik in 't bijzon-
 der verwijzen naar zijn „Christelijke Wetenschap“,
 waarin ook m.n. voor ons onderwerp veel belang-
 rijks is te vinden⁶⁾. En naar zijn „Christelijke
 Wereldbeschouwing“⁷⁾, maar vooral naar zijn
 „Wijsbegeerte der Openbaring“, waarin zulk een
 oversteekende rijkdom van gedachten is gecompri-
 meerd, waarbij het alleen maar verbazing wekken
 kan, dat zoo menige, daar aangegeven gedachte,
 hare nadere uitwerking onder ons nog niet heeft
 gevonden. Hoe wordt daar, ook voor de wijsbe-
 geerte, de persoon van Jezus Christus centraal
 gesteld, van Hem, die immers voor de waarheid
 Zijn leven prijs gaf en in dien weg ook het leven
 weder verwierf, zoodat nu de ware filosofie
 aan de eischen des verstands en aan de behoeft-
 en des gemoeds ten volle bevrediging schenken
 kan⁸⁾.
 Ook moge hier nog genoemd de naam van den,
 naar het schijnt, nog steeds teveel-vergetene, A.
 Steketeer, die in zijn „Beschouwingen van een
 Christen-Denker“⁹⁾, toch zulke fijne en diepzinnige
 dingen zegt. In hoofdstuk IV over „Stof en Geest“
 zegt hij o.m., ons onderwerp aanrakend, dat „de
 wonderbare persoon van den Christus de heer-
 schappij over de wereld heeft gezocht door zich
 te geven en ook, waar wij verhand tusschen de
 dingen zoeken, voor de filosofie middelpunt
 schijnt te maken.“ En zoo gaat onze verwachting,
 voor wat heden en naaste toekomst betreft, uit
 naar de jongeren, die, op voetspoor der anderen,
 de betekenissen van Jezus Christus, den eeuwigen
 Logos, in Wien scheppings-, herscheppings- en vol-
 eindingsheerlijkheid aller dingen begrepen ligt, ook
 voor het wijsgeerig denken, ons breeder, gedetail-
 leerder mogen uitwerken, om dat beeld dan ook
 den modernen mensch, in zijn, ook wijsgeerig wan-
 hopige, verlorenheid, met macht voor den geest
 te plaatsen, een veelszins voorzeeker moezame,
 maar toch ook, als God er toe bekwamen wil,
 heerlijke, uiteindelijk bovenal dien grooten God
 verheerlijkende, taak.

dan duidelijk werd die bedoeling uit de schetsen
 zelf en uit de niet-twijfelachtige namen der „gods-
 dienstige dorpsmenschen“: Sijmen Donker, Jannet-
 tie Stijfel, Vrouw Klapwijk, boer Koudijs, dominee
 Hinker, dominee Zuchter, e.d. Scherp, met een
 ironie die soms sarcasme werd, hielden deze
 bundel de domperige vroomheid der eigenrechtelijke
 nevel-christenen, van die „bevindingsmenschen“,
 die de Schrift verdraaien naar eigen dom-hoog-
 moedige meening en in walgelijk-eigenlievend ge-
 prant de ware vroomheid in het slijk trappen.
 En tegenover dat beeld van den „miserabelen“
 christen werd gesteld dat van de eenvoudige gods-
 vrucht, de echte bekommering, het werkelijk „be-
 leven“.
 De Schrijver noemde zich D. H. van de Vliet Wz.
 Maar uit alles bleek, dat achter dit pseudoniem
 een predikant moest staan, iemand, die uit er-
 varingen-van-de-praktijk schreef, die al zulke ziek-
 te-verschijnselen kende in hun openbaring en ook
 in hun oorzaak.
 Thans, nu een nieuw-soortgelijk boek van zijn
 hand verschijnt, treedt de Auteur van achter die
 pseudonimiteit te voorschijn en aan wie het nog
 niet wist maakt hij zich tegelijk bekend als D. H.
 van de Vliet Wz.: op de titelpagina van het nieuwe
 boek¹⁾ lezen we: „Dienstbaren en Vrijen, door
 D. Hogenbirk Jzn, Schrijver van Neveldijk“. Nu
 dus De Hogenbirk zelf ons het recht geeft bij een
 bespreken van „Dienstbaren en Vrijen“ aan „Ne-
 veldijk“ te herinneren, beschouwen we beide boe-
 ken in verband tot elkaar.
 „Neveldijk“ bevat dertien schetsen, die wel elk
 op zichzelf staan, maar doordat steeds dezelfde
 personen optreden, toch een eenheid vormen. Die
 eenheid is de fel-scherpe ontleding van „godsdien-
 stige dorpsmenschen“ in hun karakter en hun ver-
 houding tot en beoordeeling van anderen. In de
 teekening van Sijmen Donker, Klaas van Riet,
 Jannetje Stijfel e.d., waardige pendanten van
 Broeder Benjamin en Suzanna Hofland uit Wolff-
 Deken's beroemde „Historie van Mejuffrouw Sara
 Burgerhart“, voert de Schrijver een geduchte cam-
 pagne tegen de schijnheiligheid der „bevinding“,
 de oppervlakkigheid van het praatchristendom, de
 leegheid van een prediking van welke Christus
 niet het middelpunt is, de sleur van godsdienstige
 vormen zonder inhoud. En in die strekking is
 het boek leerzaam en goed: men doet er men-
 schenkennis uit op, maar vooral ook zelfkennis.
 1) Uitg. van Konings Drukkerij en Boekhandel, Baarn.
 Philosophie (301-310; Tausend, Alfred Kröner-Verlag in
 Leipzig.
 Zoude bekend, heeft Haeckel zijn eigen systeem overteef.
 Als voorbeeld van het apodictisch, zeer oppervlakkig beweren
 van dezen man, wien alle theologie een gruwel en alle kerk
 een nachtmerrie was, haal ik hier aan, wat hij schreef aan
 het slot van het 17e hoofdstuk: „Das reine Idealbild von
 Jesus Christus, dessen erhabene Züge der Glaubigen aus dem
 N.Y. sich zusammensetzen, hat als wirklicher Mensch (oder
 „Gottmensch“) in dieser Vollkommenheit niemals auf unserem
 Planeten existiert“.
 2) Ik verwijs naar de XII. Auflage, Kriegs-Ausgabe, F.
 Bruckmann A. G., München 1908. Zie vooral het eerste
 deel, pagt. 53, 245-257 en 266-268. Zie ook over hem:
 Dr H. Bavinck „Christelijke Wereldbeschouwing“ (Tweede,
 herziene druk, Kampen, J. H. Kok, 1913; pagt. 76 v.g.
 3) Een boek, waaraan ik voor deze materie zeer veel te
 danken heb, bevatende: „Die bedeutendsten Auffassungen
 Jesu in Theologie, Philosophie, Literatur und Kunst bis zur
 Gegenwart“ (1908, Leipzig und Berlin, Deuck und Verlag
 von B. G. Teubner), pagt. 438.
 4) Nietzsche's Werke, Erste Abtheilung, Band VI: Also
 sprach Zarathustra, Ein Buch für Alle und Keinen (94-96,
 Tausend, Alfred Kröner-Verlag in Leipzig, 1913; pagt. 107/8.
 5) „Ein akademisches Publikum“ (Dritte verbesserte und
 vergrößerte Auflage, Leipzig, 1917, A. Deichert'sche Verlags-
 buchhandlung Werner Scholl), pagt. 117 en 118/9.
 6) Zie de Einleitung op zijn „Die moderne Jesus-Dichtung“,
 Eine Anthologie (Leopold Klotz Verlag, Göttingen, 1927) pagt. 32.
 7) Zie: Friedrich Nietzsche, „Lebensinhalt, Ein Verzeichnis
 Deutschen Glaubens“, (Berlin, 1918, Otto Reich Verlag)
 pagt. 308.
 8) Zie over Lotze: De Naturphilosophie en het Theisme,
 door H. W. Smit (Dosterbaan en Le Contre, Goss, 1917).
 Voor ons doel m.n. Hoofdstuk IV, 3: Het Theisme en de Leer
 der Herschepping en der Voleinding, pagt. 162-171.
 9) Zie van Eucken vooral, in dit verband, zijn: „Die
 Lebensanschauungen der grossen Denker, Eine Entwicklungs-
 geschichte des Lebensproblems der Menschheit von Plato
 bis zur Gegenwart (Dreizehnte und vierzehnte Auflage, Berlin
 und Leipzig 1919, Vereinigung Wissenschaftl. Verleger Walter
 de Gruyter & Co.). Daarvan m.n. in het tweede deel, dat
 van het Christendom handelt, „Die Lebensanschauung Jesu“,
 pagt. 151-171.
 10) Kampen, J. H. Kok, 1904. Zie m.n. „De zegen van
 het Christendom voor de wetenschap“, pagt. 90-108.
 11) Zie m.n. dat deel, waarin de verhouding tusschen denken
 en zijn wordt behandeld, pagt. 15-30, dat eindigt met het
 bekende woord: „En daarom: verus philosophus amator Dei,
 en: Christianus verus philosophus“.
 12) Stone-Lezingen voor het jaar 1908, gehouden te Princeton
 N.J. (J. H. Kok, Kampen), M.n. de cap. II en III over
 „Openbaring en Wijsbegeerte“, pagt. 24-30.
 13) De nagelaten geschriften van dezen oud-Dozent aan de
 Theol. School te Kampen zijn bijeengebracht door A. en
 C. J. Goshinga. Met een inleidend woord van Prof. Dr H.
 Bavinck en een Levensbericht van den Schrijver door A.
 Goshinga (J. H. Kok, 1914, Kampen, Zie pagt. 38.

1) Zie o.a. Karl Vorländer: Geschichte der Philosophie,
 Band II: Philosophie der Neuzeit, (Leipzig, Verlag von
 Felix Meiner, 1913; pagt. 367.

2) Ondertitel: Gemeinverständliche Studien über monistische